

імені М.П. ДРАГОМАНОВА

КУЛИК Іванна Василівна

УДК 37.046.12: 37.018.3: 392.3 «3752»

**ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ РОДИННИХ ВЗАЄМИН УЧНІВ 1-4
КЛАСІВ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія та методика виховання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2009

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Ковбас Богдан Іванович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
проректор з виховної роботи та зв'язків з
громадськістю, завідувач кафедри соціальної
педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Руденко Юрій Дмитрович,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова,
професор кафедри теорії та історії педагогіки.

кандидат педагогічних наук, професор
Постовий Віктор Григорович,
Інститут проблем виховання АПН України,
провідний науковий співробітник лабораторії
сімейного виховання.

Захист відбудеться «16» квітня 2009 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «14» березня 2009 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Л.М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У Законі «Про освіту» (1996 року) України акцентується увага на тому, що в умовах формування нових соціально-економічних відносин, переходу від авторитаризму до гуманного демократичного суспільства система виховання має враховувати особливості українського менталітету, національні та духовні цінності. Охорона дитинства, створення необхідних умов для всебічного розвитку, виховання й освіти молодого покоління є пріоритетним завданням будь-якого цивілізованого суспільства.

Потреби суспільства, його духовна та матеріальна сфери зумовлюють надзвичайну актуальність проблеми культури родинних взаємин, оскільки формування ціннісних моральних якостей особистості – гуманізму, колективізму, працелюбства, поваги до старших – відбувається, перш за все у внутрісімейних, родинних взаєминах. Природну основу їх становить кровний зв'язок батьків і дітей, братів і сестер. У сім'ї дитина оволодіває першими знаннями, уміннями, засвоює навички спільної діяльності.

Цього позбавлені діти-сироти і діти, які з тих чи інших причин залишилися без опіки батьків. В умовах школи-інтернату діти не мають змоги набути досвіду сімейних стосунків, багато вихованців зовсім не знають батьківської ласки, уваги, любові. Водночас, потреба у спілкуванні з дорослими в таких дітей проявляється більше, ніж у дітей, котрі мають батьків. Це призводить до того, що в уявленні дітей-сиріт цінність сім'ї, бажання мати близьких та рідних людей надмірно загострюється. В цьому плані, безперечно, зростає необхідність у формуванні культури родинних взаємин учнів цих шкіл, де особливе місце належить позаурочній виховній роботі.

Нами встановлено, що у дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених проблема формування культури родинних взаємин розглядається переважно у таких аспектах: теоретико-методологічні засади культури родинних взаємин (Г. Батіщев, О. Бодальов, М. Каган, Г. Костюк, В. М'ясищев та ін.); суб'єкт-суб'єктний, особистісно орієнтований підхід до виховання (І. Бех, І. Кон, О. Кононко, О. Леонт'єв, О. Проскура, О. Савченко та ін.); вплив внутрішньо сімейних взаємин на розвиток і формування дитячої особистості (О. Вишневський, В. Кравець, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін.); взаємодія батьків і дітей у сучасних сім'ях (Т. Алексеєнко, О. Докукіна, Б. Ковбас, В. Костів, Л. Повалій, В. Постовий, О. Хромова та ін.); соціально-педагогічна діяльність працівників соціальних служб у роботі з сім'ями різних типів (А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, І. Пеша та ін.); особливості формування сім'янина в умовах відсутності батьківського піклування в освітніх закладах інтернатного типу (Л. Євграфова, Ж. Тихомирова та ін.).

Аналізу особливостей розвитку дітей молодшого шкільного віку присвятили свої праці Н. Бібік, Л. Божович, С. Максименко, А. Маркова, Г. Щукіна та ін. Окремі дослідники розглядають цей період як сензитивний для виховання таких моральних якостей особистості, як доброта, чуйність, взаємопідтримка (В. Киричок) та відповідних емпатійних якостей (О. Киричук).

Щодо питання формування культури родинних взаємин в умовах шкіл-інтернатів слід зазначити, що окремі її аспекти розкрито у працях Л. Канішевської, Б. Кобзаря, Б. Мельниченка, Є. Постовойтової, Ж. Петрочко та ін. У їхніх працях розглядаються переважно загальнотеоретичні та організаційні проблеми виховання дітей в інтернатних закладах та їх підготовки до родинного життя, однак питання формування культури родинних взаємин в позаурочній діяльності не знайшло належного висвітлення.

У школах-інтернатах здебільшого виховуються сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, та діти з проблемних і матеріально незабезпечених сімей. Аналіз контингенту учнів шкіл-інтернатів показує, що більшість з них – це педагогічно занедбані діти з негативним життєвим досвідом. Крім того, умови інтернатного закладу (закритий, напівзакритий тип, обмеженість сфери спілкування; надмірна заорганізованість життєдіяльності вихованців; поширеність споживацької психології учнів; специфіка організації позаурочної виховної діяльності; особливості контингенту учнів; особливості молодшого шкільного віку) негативно позначаються на вихованні в них культури родинних взаємин.

Таким чином, актуальність проблеми, її недостатня теоретична розробленість в сучасних умовах реформування національної системи шкільної освіти, потреби практики зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: *«Формування основ культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та складової комплексної теми «Формування особистісної культури дітей і молоді в умовах родини та освітніх закладів». Тему затверджено на засіданні вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 8 від 31.03.2005 р.) та узгоджено в Раді з координації досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 4 від 26.04.2005 р.).

Мета дослідження – виявити ефективні умови формування основ культури родинних взаємин учнів 1-4 класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.

Відповідно до мети визначені такі **завдання** дослідження:

1. Здійснити аналіз теорії і практики формування основ культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів та розкрити сутність поняття «культура родинних взаємин»;
2. Виявити особливості культури родинних взаємин в період молодшого шкільного віку;
3. Розробити критерії, показники та визначити рівень сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів;
4. Розробити та апробувати модель формування родинних взаємин учнів молодших класів шкіл-інтернатів;
5. Обґрунтувати педагогічні умови формування культури родинних взаємин учнів початкової школи-інтернату у позаурочній діяльності.

Об'єкт дослідження – культура родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів.

Предмет дослідження – процес формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.

Під час дослідження висунуто **припущення** про те, що ефективність формування основ культури родинних взаємин молодших школярів у цих специфічних обставинах підвищується за умов усвідомлення вихованцями норм і цінностей культури родинних взаємин; збагачення змісту позаурочної діяльності вихованців у процесі включення їх у родинні взаємини, формування елементів культури родинних взаємин у процесі взаємостосунків «брати-сестри»; спеціальної підготовки вчителів і вихователів початкових класів до роботи з родичами вихованців, організації їхньої педагогічної співпраці.

Методологічною і теоретичною основою дослідження стали філософські положення про взаємозв'язок соціокультурних та соціально-виховних явищ у розвитку та дослідження про особистість як суб'єкт групових взаємин (Г. Батіщев, Л. Виготський, О. Запорожець, М. Каган, Г. Костюк, В. М'ясищев та ін.); закономірності взаємодії освітнього впливу і сімейного середовища (Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні); закономірності розвитку дітей молодшого шкільного віку (Н. Бібік, Л. Божович, А. Маркова, О. Проскура, О. Савченко та ін.); концептуальні положення про особистісно орієнтоване виховання (І. Бех, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.); педагогічні положення про засади сімейного виховання (О. Вишневський, В. Кравець, А. Макаренко, М. Стельмахович, В. Сухомлинський та ін.); сім'ю як малу соціальну групу (С. Ковальов); дослідження внутрішньосімейної взаємодії (Т. Алексєєнко, О. Докукіна, Т. Кравченко, В. Постовий, О. Хромова та ін.).

Для уточнення вихідних позицій використано положення нормативних документів, спрямованих на поліпшення становища дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (Укази Президента України «Про затвердження комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспільстві» (1998р.), «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми «Діти України» на період до 2010 р.» (1998р.), постанова Кабінету Міністрів України «Про поліпшення матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (1998р.).

На різних етапах наукового пошуку з метою розв'язання означених завдань дослідження застосовано комплекс **методів**: *теоретичні* (системний аналіз наукових джерел, що дав змогу уточнити зміст поняття «культура родинних взаємин»; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і емпіричних даних, які дозволили спроектувати методику виховання культури родинних взаємин дітей молодшого шкільного віку; теоретичне моделювання, що послужило базою для розробки структурних компонентів процесу формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності); *емпіричні* (діагностичні, до яких належать анкетування, інтерв'ювання, бесіда, що використовувалися з метою

виявлення вихідних даних для аналізу реального стану в практиці; соціометричні та прогностичні (метод експертних оцінок, узагальнення незалежних характеристик), котрі дали змогу визначити рівні сформованості культури родинних взаємин); *педагогічний експеримент* (констатувальний та формувальний) використовувався з метою виявлення ефективності дії експериментальної моделі та педагогічних умов формування культури родинних взаємин; *методи математичної обробки* результатів дослідження дозволили розподілити учнів за рівнями сформованості досліджуваної якості і довести достовірність запропонованих методик.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі загальноосвітньої школи-інтернат № I (м. Івано-Франківськ), загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт (м. Івано-Франківськ), обласної комунальної школи-інтернат для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків (с. Коропець Тернопільської області). Загалом дослідженням було охоплено 300 учнів молодшого шкільного віку, 55 учителів і 40 батьків учнів шкіл-інтернатів.

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* розроблено модель формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів та обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють ефективному формуванню культури родинних взаємин вихованців шкіл-інтернатів;
- *конкретизовано й уточнено* сутність поняття «культура родинних взаємин» та його структурні елементи в контексті даного дослідження;
- *визначено* критерії, показники та рівні сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності;
- *виявлено* характерні особливості вихованців із різними рівнями розвитку культури родинних взаємин;
- *подальшого розвитку* набули методики формування культури родинних взаємин учнів початкових класів шкіл-інтернатів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що побудовано та впроваджено в практику роботи шкіл-інтернатів обґрунтовану модель формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності; розроблено та впроваджено спецкурс «Формування культури родинних взаємин учнів шкіл-інтернатів» для студентів ВНЗ спеціальності «Початкове навчання». Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для подальшого вдосконалення програм навчально-виховної роботи учнів 1-4 класів; для проектування виховного процесу та створення сприятливих умов формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів, а також у системі вдосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів (в умовах обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, педагогічних факультетів та педагогічних училищ), практичній діяльності вихователів шкіл-інтернатів.

Впровадження результатів дослідження здійснено у практиці Коропецької обласної комунальної школи-інтернату для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків Тернопільської області (довідка № 259 від 24.06. 2006р.), у педагогічному інституті Прикарпатського національного університету імені

Василя Стефаніка (довідка № 4650 від 19.11.2008 р.), Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (довідка № 27-37/3198 від 10.12.2008 р.), у процесі підвищення кваліфікації вихователів шкіл-інтернатів Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 01/486 від 28.11.2008 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження були представлені на наукових конференціях різного рівня: *Міжнародних науково-практичних*: «Соціально-правовий захист дітей, позбавлених батьківської опіки» (Ужгород, 2005), «Сучасна молодь: крок у майбутнє» (Суми, 2006), «Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика» (Луганськ, 2006), «Спорт, духовність і гуманізм в сучасному світі» (Донецьк-Харків, 2006); *Всеукраїнських науково-методичних*: «Ідея опіки дітей і молоді в історико-педагогічній науці» (Івано-Франківськ, 2005), «Духовна культура як домінанта українського життєтворення» (Київ, 2005), «Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість» (Київ, 2006), «Культурно-ціннісні витоки сучасного виховання особистості» (Київ, 2006), «Формування культури родинного виховання: проблеми і перспективи» (Івано-Франківськ, 2008), *звітних науково-практичних конференціях Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаніка* (Івано-Франківськ, 2004–2008 рр.).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження знайшов відображення в 9 одноосібних публікаціях, 8 з яких надруковано у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України, 1 – у збірнику матеріалів конференцій.

Загальний обсяг особистого доробку становить 2,18 друкованих аркуша.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, з них 7 – іноземною мовою) і додатків. Загальний обсяг роботи 215 сторінок. Обсяг основного тексту дисертації – 160 сторінок. Додатки складають 29 сторінок. В роботі вміщено 11 таблиць та 5 рисунків на 9 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність дослідження в сучасній педагогічній науці; сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання роботи, гіпотезу, окреслено методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; означено впровадження матеріалів дисертаційного дослідження на конференціях і в наукових публікаціях.

У першому розділі – *«Теорія і практика формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності»* – розкрито сутність і зміст культури родинних взаємин, особливості розвитку її складових у період молодшого шкільного віку, охарактеризовано специфіку її формування в умовах школи-інтернату, проаналізовано можливості позаурочної виховної діяльності учнів шкіл-інтернатів у контексті даної проблеми.

Аналіз теоретичних положень і наукових концепцій дозволив стверджувати, що проблема формування основ культури родинних взаємин має тривалу історію:

її першооснова знайшла відображення в народній педагогіці, у наукових працях філософів, психологів, соціологів, педагогів. Встановлено, що сучасні філософи (С. Анісімов, М. Горлач, К. Леві-Стройс, Е. Маркарян, І. Надольний та ін.) розглядають культуру як сферу становлення, розвитку та соціалізації людини. Відомо, що культура охоплює певну систему цінностей, які втілюються у поведінкових нормах і правилах. Зокрема, М. Горлач і В. Кремень зазначають, що сенс культури полягає в правилах, що встановлюють межі, а також репрезентують форми і засоби задоволення потреб людини.

Констатовано наявність різних підходів до розуміння явища культури взаємин, що ускладнює можливість їхнього виокремлення з найрізноманітніших сфер людського буття. Так, під час аналізу взаємодії людей дослідники оперують низкою понять: «відносини» (О. Бодальов, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, В. Семиченко та ін.), «взаємини» (М. Боришевський, О. Кононко та ін.), «стосунки» (Б. Ананьєв, І. Бех, М. Каган, М. Обозов та ін.), «культура взаємин» (М. Євтух, Т. Черкашина та ін.). При цьому автори по-різному трактують зміст цих понять.

Нами за робоче прийнято поняття «взаємини», під якими ми розуміємо усталені взаємозв'язки між людьми, що складаються у процесі їхнього спілкування та взаємодії, мають яскраво виражене емоційне забарвлення і проявляються у характері та способах взаємовпливів. Встановлено, що питання родинних взаємини було об'єктом багатьох досліджень як сучасних українських учених, так і науковців радянського періоду: загальні проблеми родинних взаємин (І. Бех, Я. Коломинський, В. Семиченко та ін.); батьківсько-дитячі взаємини (О. Киричук, С. Ковальов, О. Кононко, В. Кравець, О. Насонова, В. Оржеховська, В. Постовий, О. Проскура, О. Савченко, М. Стельмахович, О. Сухомлинський та ін.); батьківство як соціально-педагогічний феномен (Т. Андрєєва, Є. Коваленко, І. Комановський, Р. Овчарова, М. Стельмахович, В. Титаренко та ін.); рівень психолого-педагогічної культури батьків (Т. Алексєєнко, І. Гребенніков, Б. Ковбас, А. Конончук, В. Костів, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.).

Найближчим до ключового поняття дослідження визначено термін «педагогічна культура батьків» як складову виховного потенціалу родини. Поняття «культура родинних взаємин» ми трактуємо як міжособистісні взаємини, в основі яких лежать морально-етичні цінності і норми життєдіяльності сучасної української сім'ї, доброзичливе, чуйне і щире ставлення членів родини один до одного. Встановлено, що зовнішньо ця якість проявляється як взаєморозуміння, взаємодопомога і взаємоповага, головними засобами прояву яких є культура спілкування, культура поведінки і культура мовлення. На основі означеного обґрунтовано власне розуміння *виховання культури родинних взаємин у молодших школярів* як цілеспрямованого, педагогічно організованого процесу формування морально-етичної свідомості, всіх її структурних елементів: моральних якостей, почуттів, емоцій, вчинків і поведінки дітей цього віку.

На основі вивчення досвіду шкіл-інтернатів з проблеми виховання культури родинних взаємин констатовано можливість формування в дітей структурних елементів культури родинних взаємин, виходячи з їхніх психологічних

особливостей: емоційної сприйнятливості, вразливості, чуйності, поваги до близьких і рідних їм людей, довірливості, тактовності та ін.

У процесі дослідження виявлено, що для формування культури родинних взаємин учнів необмежені можливості відкриває раціонально організована позаурочна виховна діяльність учнів. Тому ми розглядаємо її як одну із умов всебічного розвитку особистості дитини. Нами наголошено, що школа-інтернат не лише забезпечує учням широкий вибір занять у гуртках, секціях при достатньо цілеспрямованій педагогічній дії кваліфікованих спеціалістів, а й допускає найрізноманітніші варіанти комплектування відповідних ситуативних учнівських груп. Особливу увагу звернено на те, що ефективність позаурочної виховної діяльності також посилюється завдяки раціональному використанню навчального і позаурочного часу учнів і вчителів, самостійності й ініціативності вихованців, постійному удосконаленню форм і методів роботи з учнями в позаурочний час.

Встановлено, що елементи культури родинних взаємин можуть потенційно формуватися за такими основними *напрямами позаурочної діяльності молодших школярів*:

- освітня позаурочна робота (розкриття понять взаємин батьків і дітей, засвоєння рольових установок, практичної діяльності, отождоення з чоловічими і жіночими ролями, приклади, емоційна ідентифікація, емпатійне наслідування родичів, братів, сестер);

- соціально-виховна робота (роз'яснення учням найважливіших суспільних подій, залучення їх до громадського життя, національне, патріотичне, економічне виховання на народних традиціях);

- техніко-трудова робота (залучення школярів до посильних сімейно-побутових справ, засвоєння специфіки чоловічих і жіночих видів праці);

- спортивно-туристична робота (розвиток фізичних сил школярів, спритності, набуття якостей чоловічої мужності, витривалості, відповідальності, жіночої вправності, ніжності та краси);

- санітарно-гігієнічна робота (прищеплення вихованцям навичок гігієни, виховання санітарної культури);

- народознавча діяльність (формування національної свідомості, любові до рідної землі, українського народу, високої мовної культури).

Зазначені теоретичні аспекти було враховано при організації експериментальної роботи та обґрунтуванні умов ефективного формування основ культури родинних взаємин учнів.

У другому розділі – **«Експериментальне дослідження рівня сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності»** – обґрунтовано показники і критерії рівня сформованості культури родинних взаємин учнів початкової школи, визначено і впроваджено методику організації і проведення констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи, наведено основні результати дослідження.

З метою вивчення стану сформованості культури родинних взаємин молодших школярів шкіл-інтернатів проводився констатувальний етап експерименту, який охоплював 300 учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів і 55 педагогів.

На основі теоретичного узагальнення праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, вивченого практичного досвіду формування досліджуваної якості визначено основні *показники культури родинних взаємин* учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів:

1. Знання дітей про родинні взаємини, рольові функції членів сім'ї, про необхідність і сутність відносин чоловіка і дружини, потреби в материнстві, батьківстві, синівській (дочірній) любові, турботі, прив'язаності;

2. Особистісне ставлення дітей до батьків, дітей-родичів (здатність співпереживати, готовність прийти на допомогу, відповідальність, уміння турбуватися один про одного), прояви їх у поведінці, вчинках, переживаннях);

3. Моральні якості: турботливість, взаємодопомога, відповідальність, виявлення дітьми родинних взаємин.

З урахуванням означених показників нами було окреслено три основні *критерії* (когнітивний, мотиваційно-емоційний, практично-діяльнісний), що дозволило розподілити всіх учнів на три групи, залежно від *рівня* розвитку у них показників культури родинних взаємин (високий, середній та низький).

До першої групи – високий рівень культури родинних взаємин – включено дітей, котрі мають високий рівень знань про культуру родинних взаємин, усвідомлено ставляться до індивідуальних та групових доручень, пов'язаних із родинними стосунками, цілеспрямовано доводять розпочату справу до кінця, усвідомлюють норми і вимоги до себе і членів сім'ї (когнітивний компонент); систематично спілкуються зі старшими братами і сестрами, проявляють радість і позитивні емоції при зустрічах, відмовляються від особистих справ заради зустрічей із рідними братами і сестрами (мотиваційно-емоційний компонент); проявляють кровно-духовну близькість, щирість у взаєминах один з одним, бажання поділитися, турботу про інших, готові прийти на допомогу, вміють помічати труднощі і складні ситуації в життєдіяльності рідних (практично-діяльнісний компонент).

Друга група включила учнів, яких ми відносимо до середнього рівня. Вони володіють недостатніми знаннями щодо основ родинних взаємин, не завжди усвідомлюють сімейні ролі та обов'язки; позитивні емоційні переживання в процесі спілкування у них вибіркові, разом зі співчуттям можуть проявляти і байдужість, роблять послугу лише у певній ситуації або за проханням дорослих і дітей, власної ініціативи не проявляють; добросовісно виконують доручені завдання, старанні, однак потребують допомоги і постійного нагадування з боку вихователя, рідко прагнуть зустрічатися зі своїми рідними, обмежуючись бесідами, допомагають один одному лише за проханням вихователя, не проявляють ініціативи у плані зустрічі з рідними.

До третьої групи нами включено дітей, які мали низький рівень сформованості родинних взаємин. У них практично відсутні знання про позитивні родинні взаємини; помітне байдуже ставлення до рідних; безвідповідальне ставлення до доручених завдань; відсутній інтерес до старших родичів чи молодших братів і сестер; дещо підвищений чи навіть агресивний тон у розмовах з рідними.

Дані, одержані в результаті спостереження за культурою родинних взаємин, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл дітей за рівнями сформованості культури родинних взаємин
(за результатами констатувального етапу експерименту)

Рівень	Кількість дітей			
	Експериментальна група		Контрольна група	
	<i>абс.п.</i>	<i>%</i>	<i>абс.п.</i>	<i>%</i>
Високий	46	15,3	49	16,4
Середній	83	27,6	85	28,7
Низький	171	57,1	166	54,9

Аналіз даних таблиці дозволив констатувати, що тільки 15,3 % учнів шкіл-інтернатів володіють високим рівнем сформованості культури родинних взаємин.

Незначне число дітей (27,6 %) проявило середній рівень сформованості культури родинних взаємин. В основному поведінка дітей цієї групи сприяла позитивному сприйманню близьких і рідних їм людей, вони проявляли самостійність у спілкуванні з молодшими братами і сестрами.

Більша частина опитаних (57,1 %) належать до третьої групи. Виявлено, що інтерес таких дітей один до одного був поверховим, старші школярі більше уваги приділяли своєму класу, а увага молодших відразу переключалась на інші, більш цікаві та важливіші для них предмети, пов'язані з життям їхньої групи та діяльністю однокласників. Однак проявлена деякими дітьми третьої групи короткочасна зацікавленість у взаєминах, дала змогу намітити деякі шляхи проведення цілеспрямованої роботи з формування основ культури родинних взаємин вихованців шкіл-інтернатів.

Таким чином, аналіз й узагальнення результатів рівнів сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів на етапі констатувального експерименту засвідчив необхідність посилення уваги до питання формування цієї якості в дітей у позаурочній діяльності, потребу в більш детальному обґрунтуванні та розробці педагогічних умов, які б могли сприяти оптимізації даного процесу.

У третьому розділі – **«Умови ефективного формування основ культури родинних взаємин учнів початкової школи-інтернату в позаурочній діяльності»** – розроблено модель формування культури родинних взаємин, обґрунтовано педагогічні умови підвищення рівня сформованості культури родинних взаємин молодших школярів у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів.

У процесі формування експерименту було розроблено і впроваджено функціональну модель виховання якостей культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності (див. рис. 1).

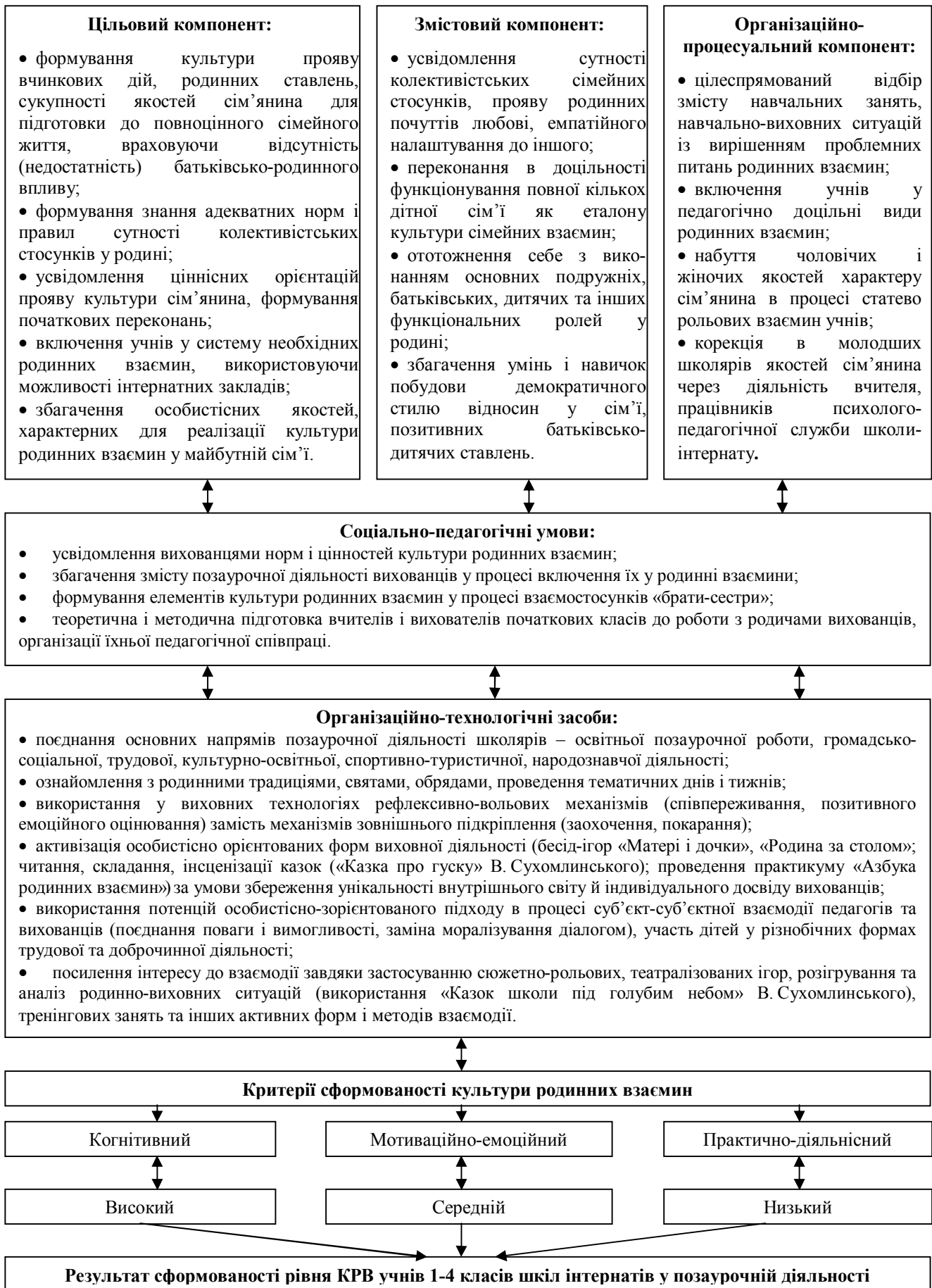

Рис 1. Модель формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності

Програма виховання культури родинних взаємин молодших школярів базувалася на положенні про те, що культура родинних взаємин формується за таких умов: усвідомлення вихованцями норм і цінностей культури родинних взаємин; збагачення змісту позаурочної діяльності вихованців у процесі включення їх у родинні взаємини; формування елементів культури родинних взаємин у процесі взаємостосунків «брати-сестри»; теоретична і методична підготовка вчителів і вихователів початкових класів до роботи з родичами вихованців, організації їхньої педагогічної співпраці.

Оскільки ефективність запропонованої методики переважно залежить від рівня професійної компетентності педагогів, то особлива увага надавалася методичній роботі з педагогічним колективом навчального закладу, зміст якої передбачав виявлення педагогічних умов, обґрунтування форм, методів і засобів, що сприяють оптимізації процесу виховання культури родинних взаємин учнів початкових класів шкіл-інтернатів. Серед *форм роботи* було використано такі: колективні (педагогічна рада, лекції, практикуми-семінари), індивідуальні (консультації), а також ділові ігри, взаємовідвідування виховних проектів, спільне (разом з батьками, іншими родичами) планування і проведення виховних заходів.

Робота з родичами вихованців реалізовувалася у колективних та індивідуальних організаційних формах (групові та індивідуальні консультації, консультації психолога, облаштування кімнати для родичів). Встановлено, що з метою надання родичам більш повних уявлень про життєдіяльність їхніх дітей у школі-інтернаті доцільно організовувати виставки дитячих робіт, фотовиставки на різноманітні теми: «Сімейні вечери», «Свято в школі-інтернаті» та інші.

Експериментальна робота проводилась поетапно.

На першому етапі розроблено методику формувального етапу експерименту, підготовлено експериментальні матеріали (тематика та зміст виступів, визначені форми і методи роботи тощо), узгоджено програму дій із керівниками експериментальних шкіл-інтернатів, їхніми заступниками та педагогами-експериментаторами, проведена підготовка їх до роботи з експериментальними матеріалами.

На другому етапі позаурочна виховна діяльність у формуванні елементів культури родинних взаємин була спрямована на раціональну організацію різних видів діяльності, відбір й застосування в її процесі адекватних форм і методів, поєднання масових, групових та індивідуальних форм; широке використання традицій українського народу та школи-інтернату; педагогічну співпрацю вихователів і учнів, побудовану на особистісно орієнтованому підході до учня.

Різнманітність змісту, форм і методів позаурочної діяльності в школах-інтернатах реалізувалася в таких основних *напрямах*:

– *освітня робота* (обговорення висловлювань, афоризмів про сім'ю, родину, батьків; коментоване читання фрагментів текстів із питань сімейних взаємин («Лад у Домі» (за М. Ілляшем), «Найласкавіші руки», «Сьома дочка», «Лист до батька», «Поздоровляємо», «Дідусева ложка» (за В. Сухомлинським); бесіди про значення сім'ї, роль батьків, взаємини в сім'ї; складання родовідного дерева, виготовлення альбомів пам'яті родоvodu, написання твору-роздуму

«Якою в майбутньому уявляю собі свою сім'ю», складання дітьми казок про щасливу сім'ю; виконання творчих завдань, наприклад: Намалюй маму в образі квітки і дай відповідь на запитання «Які почуття викликає мама в кожній дитині?»; гра «Я – чуйність» (за І. Бехом); змагання команд у вирішенні завдань, наприклад: Хто більше назве синонімів до слова «мати»; групова робота – обмін думками: «Які добрі справи можна зробити для батьків, родичів і школи-інтернату?», «Яких правил культури поведінки потрібно дотримуватися в щасливій сім'ї і школі?»; інсценування життєвих ситуацій – гуманні взаємини дітей і родичів: чуйні, доброзичливі, довірливі, щирі, ввічливі та ін.;

– *громадсько-соціальна робота* (вшанування золотих, срібних ювілярів, молодого подружжя, новонародженого, багатодітних сімей, сімей-династій);

– *техніко-трудова робота* (практикум на зразок «Мистецтво приготування страв у домашніх умовах»; «Експлуатація та ремонт найпростіших побутових приладів»; посадка «Сімейного дерева»; виготовлення іграшок-саморобок);

– *спортивно-туристична робота* (естафета «Мама, тато, я – спортивна сім'я», екскурсія моїм містом чудовим);

– *санітарно-гігієнічна робота* (наприклад, до Дня довкілля «Зробимо чистою і затишною свою оселю»);

– *народознавча діяльність* (конкурси улюблених віршів, пісень про маму, тата, родину, конкурси-змагання на знання прислів'їв про маму, тата, родину, інсценізація колискових пісень, огляд талантів (конкурс сімейних газет, саморобок), дитячі ранки «Подарунок мамі зробимо самі»).

Для глибшого усвідомлення конкретної морально-етичної норми, перейняття почуттями, емоціями внутрішньосімейного характеру молодшим школярам пропонувалися сюжетно-рольові «Сім'я», «Матері і дочки», «Родина за столом», психолого-педагогічні ігри і вправи. Учні 1–2-х класів залучалися до розігрування ситуацій «Вранці я прокинувся (-лася)», «Мама прийшла забирати мене зі школи», «До нас у гості прийшли бабуся і дідусь» та ін. Для учнів 3–4-х класів такі завдання були складнішими: «Серце родини», «Який я гарний син (донька)», «Яка у мене гарна мати (батько)», «Подарунок, який неможливо купити», «Нотатки з любов'ю» та ін.

З метою виховання таких моральних цінностей як співпереживання, співчуття, співдружність, взаєморозуміння і взаємодопомога проводилися хвилинки самонавіювання дітей разом із старшими братами і сестрами у вранішні години. Наприклад, «Ми добрі, ніжні, турботливі, любимо одне одного й зичимо щастя, здоров'я та успіху протягом дня. Ми будемо життєрадісними і чуйними до всіх. У нас усе буде добре».

Третій етап передбачав проведення підсумкових контрольних зрізів з метою визначення ефективності запропонованої моделі формування в учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів складових культури родинних взаємин.

Поетапне формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності дозволило провести діагностичні обстеження, за результатами яких здійснювалася відповідна корекція технологічного процесу, кількісний та якісний аналіз результатів дослідження у процесі контрольних зрізів.

Після проведення формувального експерименту рівні сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів експериментальних груп зазнали істотних змін. Простежено зростання кількості учнів з високим рівнем розвитку культури родинних взаємин (від 15,3 % на початку дослідження до 23,8 % після його завершення). Зросла також кількість вихованців за середнім рівнем розвитку культури родинних взаємин (від 27,6 % до 43,5 %). Позитивні емоційні переживання учнів цього рівня були вибірковими, разом зі співчуттям вони проявляли байдужість, робили послугу тільки у певній ситуації чи за проханням дорослих. Із низьким рівнем розвитку культури родинних взаємин залишилося 32,7 %. Культура родинних взаємин та її прояв, особливо в аспекті взаємодопомоги, у них були вибірковими – за чиєюсь порадою, на прохання, за вимогою, до того ж проявлялися значно рідше.

Графічне відображення результатів цього аналізу подано нами на рисунку 2, де % – кількість учнів у процентах, Р – рівні показників культури родинних взаємин учнів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.

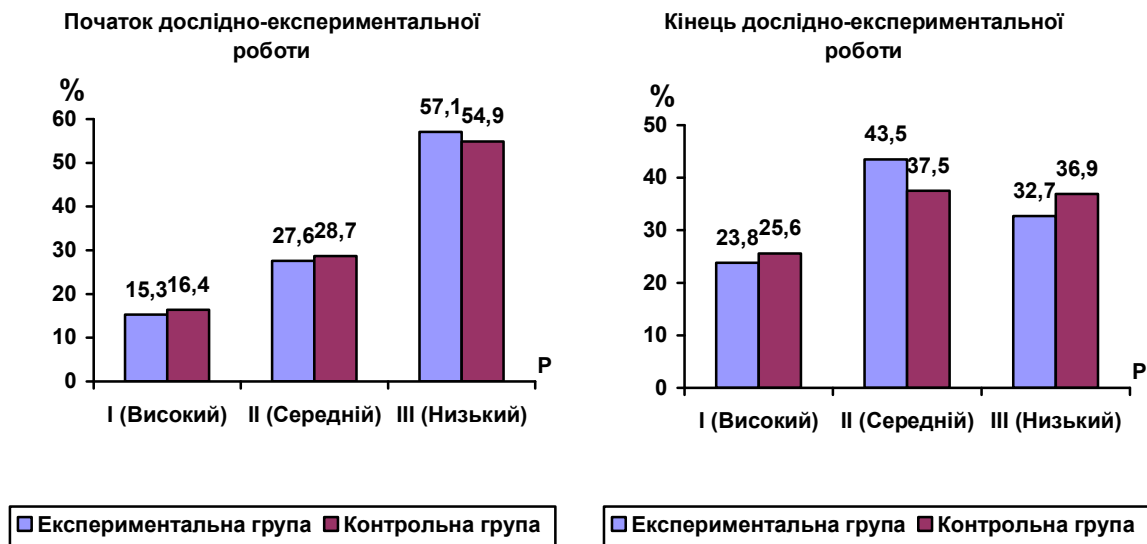

Рис. 2. Динаміка рівня сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності

Отже, запропоноване нами організаційно-технологічне забезпечення опосередковано вплинуло на підвищення сформованості рівня культури родинних взаємин учнів експериментальних груп. Ці зміни відбулися завдяки організованій нами систематичній і цілеспрямованій роботі, яка базувалася на принципах особистісно зорієнтованого підходу до учнів; природовідповідності, зв'язку праці з життям, поваги й довіри до особистості, вимогливості до неї.

Результати організованої нами роботи сприяли підвищенню рівня сформованості культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності, що розцінюємо як підтвердження ефективності запропонованої моделі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні представлено теоретичне обґрунтування і нове вирішення актуальної сьогодні проблеми – формування у дітей початкових класів в умовах школи-інтернату культури родинних взаємин, що відображено: у теоретичних положеннях про школу-інтернат як своєрідне соціальне середовище, для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, у розробці моделі формування культури родинних взаємин, виявленні її складових як важливих соціально-педагогічних чинників виховного процесу, що впливають на процес розвитку родинних взаємин.

Результати теоретичного й експериментального дослідження підтвердили гіпотезу, засвідчили вирішення окресленої мети і поставлених завдань, а також дозволили зробити такі *висновки*:

1. У науковій літературі, державних і громадських установах, організаціях все частіше іде мова про помітне збільшення кількості дітей-сиріт і дітей, батьків яких позбавили батьківських прав. Зростають також випадки вроджених вад дітей, різко понижується мораль значної частини підростаючого покоління. Основними причинами такого різкого збільшення соціально незахищених дітей, їхніх правопорушень є зниження рівня духовності населення, відповідальності батьків, інших родичів за долю дітей, майбутнє нашого народу, держави. Загально визнаною істиною в світовій науці є те, що міцна сім'я, глибокі родинні зв'язки, взаємини є могутнім першоджерелом високої моралі, духовності підростаючих поколінь, розвитку всього суспільства. Звідси очевидним є те, що наше дослідження присвячене суспільно значущій проблемі.

2. Аналіз теорії і практики формування основ культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів та розкриття сутності поняття «культура родинних взаємин» показало, що проблема формування культури родинних взаємин має тривалу історію: її першооснова знайшла відображення в народній педагогіці, у наукових працях філософів, психологів, соціологів, педагогів. Вивчення наукової літератури з проблеми дослідження дало змогу уточнити зміст поняття «культура взаємин» і «культура родинних взаємин» дітей молодшого шкільного віку, визначити структурні елементи культури родинних взаємин: об'єкти відносин, відносини об'єктів, основу відносин, матеріальний фон відносин, результат відносин. Знання системи родинних взаємин дітей молодшого шкільного віку та умов їхніх проявів дозволяють цілеспрямовано управляти процесами культурного, духовного, морального розвитку особистості, впроваджувати зміст, форми і методи виховання в учнів культури родинних взаємин в умовах школи-інтернату.

3. Змістовий аналіз проблеми виховання учнів молодшого шкільного віку в умовах школи-інтернату дозволив довести, що культура родинних взаємин формується у процесі міжособистісних взаємин; активної взаємодії суб'єкта і соціально-виховного середовища, в якому він живе. Культуру родинних взаємин ми розуміємо як рівень міжособистісних взаємин, в основі яких лежать морально-етичні цінності та норми життєдіяльності сучасної української сім'ї, доброзичливе, чуйне і щире ставлення її членів один до одного. Зовнішньо вона проявляється як взаєморозуміння, взаємодопомога й взаємоповага, головними

засобами прояву яких є висока культура спілкування, культура поведінки та культура мовлення. Виявлено певні особливості формування даних якостей в учнів початкових класів шкіл-інтернатів, зокрема необхідне формування культури родинних взаємин за шістьма основними напрямками їх життєдіяльності в позаурочний час (освітня діяльність, соціально-виховна, техніко-трудова, спортивно-туристична, народознавча та санітарно-гігієнічна), що дозволяє задовільнити конкретні і нагальні потреби вихованців в активізації процесу родинних взаємин.

4. Виходячи з необхідності розгортання педагогічного експерименту, було обґрунтовано і визначено критерії та показники (когнітивний, мотиваційно-емоційний та практично-діяльнісний), які характеризують якісний прояв культури родинних взаємин в умовах позаурочної діяльності. Розроблені критерії дали змогу визначити рівні сформованості культури родинних взаємин, кожному з яких відповідав певний тип (низький, середній, високий), яким притаманні наявність відповідних показників чи їх відсутність. Реалізація констатувального етапу дослідження дала підстави зробити висновок, що значний відсоток учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів виявили високий – 15,3 % , середній – 27,6 % та низький 57,1 % рівні прояву культури родинних взаємин. Цілеспрямоване вивчення стану організації різних видів позаурочної діяльності в школах-інтернатах України дало змогу констатувати такі причини прояву досить низького рівня сформованості означеної якості у молодших школярів: недостатні знання основ родинних взаємин; неусвідомлення сімейних ролей та обов'язків; негативні приклади життя батьків, байдуже ставлення до рідних; нерозуміння поставленого завдання; відсутній інтерес до питання стосовно старших чи молодших братів і сестер.

5. З метою вирішення питання розгортання формувального експерименту було розроблено модель формування культури родинних взаємин в учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів. Це дозволило спроектувати соціально-виховне середовище і основні напрями діяльності дітей у позаурочний час. Дана модель передбачала наявність компонентів організації діяльності (цільовий, змістовий та організаційно-процесуальний) з визначеними конкретними завданнями кожного із них; соціально-педагогічних умов, що забезпечували усвідомлене сприйняття учнями норм і цінностей культури родинних взаємин, змістове поповнення всіх напрямів позаурочної діяльності, які дозволяли формувати елементи культури родинних взаємин, сприяли професійній підготовці вчителів до роботи з родичами вихованців; організаційно-технологічного забезпечення різних форм і видів діяльності учнів; актуалізації особистісно-орієнтованих форм роботи; стимулювання взаємодії учень-педагог, педагог-родичі, родичі-учні; посилення інтересу дітей до родинних взаємин шляхом створення родинно-виховної ситуації та ін.). При цьому на практиці доведено, що процес формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів залежить від успішного використання таких механізмів, що сприяють усвідомленню вихованцями норм і цінностей культури родинних взаємин, включенню учнів у родинні взаємини, формуванню елементів культури родинних взаємин у процесі взаємостосунки «брати-сестри». Досить ефективно розгортається процес за умови, коли учні оволодівають навичками культури родинних взаємин у реальній

практичній діяльності з ровесниками, родичами, педагогами (створення родовідного дерева, казок про родину, виготовлення подарунків і вітань для родичів, конкурси, естафети, малюнки).

6. Реалізація дослідно-експериментальної програми дала підстави стверджувати, що впровадження моделі формування культури родинних взаємин в учнів 1-4 класів в умовах школи-інтернату сприяє позитивним змінам за визначеними основними критеріями (когнітивним, мотиваційно-емоційним і практично-діяльним), зокрема зафіксовано, що в результаті реалізації програми дослідження в експериментальних групах відбулися позитивні зміни в рівнях сформованості культури родинних взаємин. Так, відсоток учнів з високим рівнем культури родинних взаємин суттєво зріс від 15,3 % до 23,8 %; дещо підвищився відсоток школярів із середнім рівнем культури родинних взаємин від 27,6 % до 43,5%; при цьому помітно знизився відсоток учнів з низьким рівнем культури родинних взаємин з 57,1 % до 32,7 %.

7. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено методичне забезпечення підготовки майбутніх вчителів початкових класів до роботи в школі-інтернаті: розроблено програму і спецкурс «Формування культури родинних учнів шкіл-інтернатів» та курс лекцій для слухачів курсів підвищення кваліфікації при обласному інституті післядипломної освіти, який враховує особливості життєдіяльності дітей у школі-інтернаті. Отримані результати формувального експерименту підтвердили правомірність нашого припущення та ефективність дії запропонованих умов формування в учнів культури родинних взаємин в соціальному середовищі шкіл-інтернатів.

Запропоновані шляхи даного дослідження не вичерпують розв'язання всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективним у подальшому дослідженні ми вбачаємо вивчення психолого-педагогічних умов формування культури родинних взаємин вихованців шкіл-інтернатів з урахуванням вікових особливостей учнів (старші підлітки, старшокласники), підвищення ефективності перепідготовки педагогічних кадрів цієї означеної проблеми; обґрунтування і розробку технологічного забезпечення соціального виховання учнів шкіл-інтернатів, узгодивши його з основними підходами до виховання дітей різних вікових груп.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях автора:

1. Штангурська І. Історико-педагогічні аспекти становлення родинних взаємин дітей в інтернатних закладах / І. Штангурська // Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал. – Львів, 2005. – № 6. – С. 189-194.

2. Штангурська І. Формування культури родинних взаємин у працях вітчизняних і зарубіжних педагогів-психологів / І. Штангурська // Вісник Чернівецького нац. ун-ту. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 278. – С. 207-217.

3. Штангурська І. В. Особливості формування у вихованців шкіл-інтернатів культури родинних взаємин / І. В. Штангурська // Наук. вісник Ужгородського нац. ун-ту. Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород, 2005. – № 9. – С. 117-118.

4. Кулик І. В. Формування культури родинних взаємин у процесі духовного виховання молодших школярів шкіл-інтернатів / І. В. Кулик // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наукова монографія / за ред. проф. Єрмакова С. С. – Харків : ХДАДМ (ХХП), 2006. – № 10. – С. 53-56.

5. Кулик І. В. Гуманізм як чинник виховання культури родинних взаємин молодших школярів шкіл-інтернатів / І. В. Кулик // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. 41. – С. 172-176.

6. Кулик І. В. Виховання культури родинних взаємин молодших школярів в умовах школи-інтернату / І. В. Кулик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – К, 2006. – Кн. 2. – С. 180-185.

7. Кулик І. В. Дослідження рівня сформованості культури родинних взаємин в учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності / І. В. Кулик // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XXII-XXIII. – С. 277-284.

8. Кулик І. В. Духовність як першоджерело формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів / І. В. Кулик // Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. праць. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – Вип. 2 (21). – С. 72-78.

9. Кулик І. В. Виховання культури поведінки молодших школярів шкіл-інтернатів / І. В. Кулик // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : зб. матеріалів ІХ Всеукр. наук.-практ. конф., 25-27 квітня 2006 р., Київ, у 5 т. / Редкол.: Тимошенко І.І. (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, Т. 3. – 2006. – С. 128-131.

АНОТАЦІЇ

Кулик І.В. Формування основ культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія та методика виховання – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2009.

Дисертація присвячена проблемам теорії і практики формування в учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів культури родинних взаємин у позаурочній діяльності. У роботі визначено теоретичні засади та практичний стан проблеми культури родинних взаємин; розроблено критерії оцінювання і показники сформованості культури родинних взаємин в учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів.

У результаті теоретичного аналізу виявлено компоненти культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів: цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний, які в реальному виховному процесі є взаємопов'язаними та взаємозалежними.

Визначено та експериментально перевірено умови, які сприяють підвищенню сформованості культури родинних взаємин у позаурочній діяльності, до яких належать: усвідомлення вихованцями норм і цінностей культури родинних взаємин; збагачення змісту позаурочної діяльності вихованців у процесі включення їх у родинні взаємини; формування елементів культури родинних взаємин у процесі взаємостосунків «брати-сестри»; теоретична і методична підготовка вчителів і вихователів початкових класів до роботи з родичами вихованців, організації їхньої педагогічної співпраці.

Педагогічний експеримент підтвердив ефективність запропонованих умов формування культури родинних взаємин учнів 1-4 класів шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.

Ключові слова: родинне виховання, родинні взаємини, формування культури родинних взаємин, школа-інтернат, позаурочна діяльність.

Кулик И.В. Формирование основ культуры семейных взаимоотношений учащихся 1-4 классов школ-интернатов во внеурочной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория та методика воспитания – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2009.

Диссертация посвящена проблемам теории и практики формирования учащихся 1-4 классов школ-интернатов культуры семейных взаимоотношений.

В работе рассматривается актуальная проблема – формирование основ культуры семейных взаимоотношений учащихся 1-4 классов школ-интернатов во внеурочной деятельности.

В диссертационном исследовании изучены теоретические основы и практическое состояние проблемы формирования культуры семейных взаимоотношений учащихся 1-4 классов школ-интернатов.

Проблема формирования культуры семейных взаимоотношений имеет длительную историю: ее первообразы нашли отображение в народной педагогике, в научных трудах философов, психологов, социологов, педагогов.

Культуру семейных взаимоотношений следует понимать как уровень межличностных отношений, в основе которых лежат морально-этические ценности и нормы жизнедеятельности современной украинской семьи, доброжелательное, чуткое и искреннее отношение членов семьи друг к другу. Внешне она проявляется как взаимопонимание, взаимопомощь и взаимоуважение, главными способами выражения, которых является культура общения, культура поведения и культура речи. Воспитание культуры семейных взаимоотношений у младших школьников – это целенаправленный, педагогически организованный процесс формирования морально-этического сознания, всех ее структурных элементов: моральных качеств, чувств, эмоций, поступков и поведения детей этого возраста.

Младший школьный возраст является особенно важным этапом становления человеческой личности, поскольку с самого детства начинается формирование отношений. В этот период времени закладывается фундамент морального мира ребенка, формируются его отношения к родителям, окружающим, группам. Это дети усваивают во время общения с взрослыми – в семье, школе.

К сожалению, дети, которые воспитываются в школе-интернате, не имеют возможности брать непосредственное участие в семейно-бытовых отношениях. Необходимость в общении таких детей большая, чем у детей, имеющих родителей. Это приводит к тому, что в представлении детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки ценность семьи, наличие близких и родных людей сильно возрастают.

Исследование социально-педагогических и психологических аспектов формирования культуры семейных взаимоотношений учащихся 1-4 классов школ-интернатов во внеурочное время показало, что значительную роль в данном процессе играют факторы, связанные со спецификой школ-интернатов (закрытый, полужакрытый тип), в котором сфера общения воспитанников ограничена. Причинами выступают чрезмерная заорганизованность жизнедеятельности учеников; распространенность потребительской психологии школьников; специфика организации внеурочной воспитательной деятельности; особенности контингента учеников; особенности младшего школьного возраста.

На основании анализа констатирующего этапа эксперимента оказалось, что педагоги школ-интернатов не всегда используют возможности внеурочной деятельности по формированию культуры семейных взаимоотношений младших школьников школ-интернатов, их деятельность отличается односторонностью и формализмом, что снижает эффективность педагогического влияния на воспитываемых.

Результаты констатирующего этапа эксперимента свидетельствуют о необходимости выделения большего внимания проблеме формирования основ культуры семейных взаимоотношений учащихся 1-4 классов школ-интернатов во внеурочное время.

Были выявлены и обоснованы условия повышения эффективности сформированности культуры семейных взаимоотношений у учащихся 1-4 классов школ-интернатов во внеурочное время: рациональная организация разных видов деятельности; широкое использование традиций украинского народа и школы-интерната; построение сотрудничества педагогов и родственников воспитываемых на принципах личностно ориентированного воспитания.

Разработанные критерии дали возможность выявить уровни сформированности и культуры семейных взаимоотношений младших школьников школ-интернатов, каждый из которых характеризовался соответствующими показателями или их отсутствием.

В процессе работы использовались массовые, групповые, индивидуальные формы, в основу которых были положены инновационные педагогические

технологии, опираясь на передовые идеи лично ориентированной педагогики.

Анализ результатов формирующего этапа эксперимента свидетельствует об эффективности предложенной методики формирования культуры семейных взаимоотношений учащихся 1-4 классов школ-интернатов во внеурочное время, а также возможности ее использования в условиях школ-интернатов.

Ключевые слова: семейное воспитание, семейные взаимоотношения, формирование основ культуры семейных взаимоотношений, школа-интернат, внеурочная деятельность.

Kulyk I.V. Foundation forming of culture of the family relations by the 1st-4th form pupils at boarding schools in the extracurricular activities. – Manuscript

The thesis for getting the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.07 – theory and methods of education – National M. P. Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2009.

The thesis is devoted to the problems of theory and practice of forming of culture of the family relations by the 1st-4th form pupils at boarding schools. In the paper the theoretical foundations and practical stand of the problem of the family relations' culture are defined, the evaluation criteria and forming values of culture of the family relations by the 1st-4th form pupils at boarding schools are developed.

In the result of theoretical analysis the components of culture of the family relations by the 1st-4th form pupils at boarding schools are discovered:righteous, substantial, organizer-processing, wich in real educational process are connected.

The conditions, that cooperate the forming of culture of the family relations in the extracurricular activities, are defined and experimentally proved, we consider as such - perception by pupils the standards and valuables of culture of the family relations;enriching the content in the extracurricular activities of the pupils in the process of inclusionthem in the family relations;forming the elements of the family relations in the process of relations "brother-sister";theoretical and methodical preparation of the teachers and teachers of the primary forms to the work with relatives of the pupils,organization their pedagogical cooperation.

The pedagogical experiment confirmed the efficacy of suggested conditions of forming of culture of the family relations by the 1st-4th form pupils at boarding schools in the extracurricular activities.

Key-words: family education, family relations, forming of culture of the family relations, boarding school, extracurricular activities.

Підп. до друку 02. 03. 2009. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”.
Вид. арк. 0.9. Зам. № 25. Тираж 100. Віддруковано на різнографі.

Видавець і виготовлювач
Видавництво “Плай” ЦІТ
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76025, м. Івано-Франківськ,
вул. С.Бандери, 1, тел.: 71-56-22
E-mail: vdvcit@pu.if.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2718 від 12.12.2006

